

УДК 070:655.4](=161.2)(438+477) “1939/1944”

«УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО» У КРАКОВІ-ЛЬВОВІ (1939–1944): СТАТУС, ОРГАНІЗАЦІЯ, ЦЕНЗУРА, ТЕМАТИКА

Микола Тимошик

доктор філологічних наук, професор

Київський національний університет культури і мистецтв

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7011-3022>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17\(33\)-4](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2025-17(33)-4)

Уперше предметом цього спеціального дослідження став потужний за обсягом виданої літератури книговидавничий осередок, що діяв на окупованих німцями польських теренах у роки Другої світової війни – «Українське видавництво» у Кракові-Львові.

Метою статті є вивчення передумов заснування, обставин діяльності та тематичного репертуару видавництва як підприємства з виготовлення книжково-газетної продукції для представників бездержавної нації за специфічних умов чужини: правового статусу, умов існування, зносин із владними чинниками, структурних особливостей, управлінських правил.

Це видавництво має низку особливостей за іншими видо-типологічними ознаками: формою власності, формуванням тематики редакційного портфеля, а також тиражною, кольпортажною та гонорарною політикою.

Воно було чужим для своїх, незручним, а то й небажаним – для чужих. Але в обох випадках і за всіх обставин почало дотримуватися високо піднятої святої цілі: бути відданим генетичним витокам свого народу, гідним місії та чину українського друкованого слова на чужині як оберега нації.

Новизна роботи полягає в тому, що в основу аналізу покладені видані за кордоном, переважно у США, документи і матеріали, які донедавна були заборонені. Уперше до наукового обігу впроваджені тексти з рідкісних підшивок газет і альманахів, яких немає у книгозбірнях України та якими користувався автор під час наукового стажування в Польщі. Йдеться, зокрема, про тижневик «Холмська Земля», тексти тодішнього архієпископа Холмського і Підляського Іларіона (Огієнка) та інші.

У статті зроблені важливі уточнення щодо допущених у газеті «Краківські Вісти» помилок, які стосуються офіційної назви видавництва та особи його директора.

© Тимошик М., 2025

Уперше на основі фактологічних даних докладно з'ясовані особливості цензурної політики окупаційної влади щодо змісту українськомовних видань, заробітної плати штатних співробітників та особливостей гонорарної політики видавництва.

Ключові слова: Українське видавництво у Кракові-Львові, книжкові видання, пресові видання, заробітна плата редакторів, гонорарна політика, тематичний репертуар, Володимир Кубійович.

Постановка проблеми. Сучасний стан видавничої справи в Україні віддзеркалює тривожні тенденції у розвитку друкованого слова загалом – і в пресовій журналістиці, і в книговиробництві.

Після ренесансу 90-х років минулого століття зі ствердженням ринкових відносин, коли кількість випущених книг невинно збільшувалася, розпочалися руйнівні гойдалки не контрольованої державою ринкової стихії. Вона найбільше вдарила по гуманітарній сфері. Повномасштабна війна росії проти України ще більше загострила цю проблему. Низка видавництв і поліграфічних підприємств, книгарень закрилася: передусім державні та малі приватні. Була зруйнована потужна мережа книгрозповсюдження. Спеціальність «Видавнича справа та редагування», яка швидко «прописалася» в більшості університетів поряд із «Журналістикою», почали згортати. Дослідники все більше взялися говорити про формування суспільства «нечитальників».

Натомість маємо неспростовні докази того, що за цілковито несприятливих економічних і політичних обставин, посідаємо в історії української видавничої справи непоодинокі випадки успішних видавців, резонансних книжкових акцій, результативного впливу книги на читача. Один із таких яскравих, але не пізнаних і донині видавничих осередків – Українське видавництво у Кракові і Львові. На його феномен тривалий час не звертали увагу дослідники. Крім оглядової статті в «Енциклопедії Українознавства» самого засновника видавництва В. Кубійовича, тривалий час цю тему не порушували. Принагідні згадки знаходимо у працях А. Животка [4], Н. Кулеші [10], В. Лєника [11] та автора статті [15].

Чи не єдиною спробою зібрати докупи й описати розмаїту за тематикою, автурою, видо-типологічними ознаками, серіями та роками випуску видавничу продукцію цього осередку є укладений Ларисою Головатою бібліографічний довідник у двох томах.

Перший, у якому детально описані книжки й аркушеві видання, побачив світ у 2010 р. [2].

Ставимо у статті такі завдання:

Їх три:

1. З'ясувати обставини заснування, існування та виживання українського видавництва на специфічному територіальному утворенні, породженому Другою світовою війною, – Генеральній губернії;

2. Виявити специфіку статуту, видавничої програми та видотипологічної картини друкованої продукції;

3. З'ясувати особливості цензурних вимог окупаційної влади до національного книговидання, джерела живлення гонорарної політики та зарплат видавничих працівників.

Виклад основного матеріалу. За визначенням «Енциклопедії Українознавства», Генеральна губернія – це окупована німцями в 1939–1945 роках центральна частина Польщі, яка не була приєднана до Німецької держави, а мала статус своєрідної її колонії зі специфічними умовами існування: тоталітарним устроєм, обмеженими, строго контрольованими окупантами правами місцевого населення та зосередженою владою в одних руках – генерал-губернатора (ним був Г. Франк). Він діяв за повноваженнями Гітлера і був підзвітний лише йому. Столицею цієї губернії був Краків [3].

Коротко про територію та склад населення. Первинно ця адміністративна одиниця охоплювала близько 100 тисяч квадратних кілометрів із населенням майже 12 мільйонів. З них українців, які мешкали окремими анклавами переважно на західних околицях цієї губернії – Лемківщині, частині Посяння, Холмщини й Підляшшя, – близько пів мільйона. З окупацією Німеччиною радянської України 1941 року до цього Генерал-губернаторства були долучені п'ять українських областей, розташовані на Волині та в Галичині. Загалом кількісне збільшення за цими двома показниками стало таким: територія – до 142 тисяч квадратних кілометрів, населення – 18 мільйонів осіб, із них українців – близько 4 мільйони [3].

Отже, у цій публікації йтиметься про єдине дозволене німецькою окупаційною владою українське видавництво в Генерал-губернії з юридично оформленим статусом спілки з обмеженою порукою. Головою надзірної ради за весь час існування цього видавництва (1939–1945) був ініціатор його створення Володимир

Кубійович – відомий професор, багатолітній голова Українського Центрального Комітету (УЦК) як єдиної суспільно-громадської установи для українців у Генерал-губернії, яку контролювали німці [8].

Там, де не толерувалося «українське питання»

Фашистська Німеччина, як і її попередниця – кайзерівська, ніколи не була зацікавлена в розв'язанні «завислого» після Першої світової війни так званого українського питання. Жодних дозволів – на створення всеукраїнських громадських об'єднань і рухів, де б проповідували національні цінності. Тож під заборобою від вересня 1939 року опинилися розгалужені ще до війни на цих теренах мережі культурно-освітніх товариств – «Просвіта», «Рідна Хата», «Рідна Школа», «Сільський Господар» та низка видавництв і редакцій газет.

Далі – більше. Поданий на розгляд губернатора в листопаді того ж року від різних українських організацій об'єднаний спільний меморіал про створення Українського Національного Об'єднання (УНО) як єдиної в Генерал-губернаторстві загальноукраїнської організації був безапеляційно відхилений. А пізніше, 30 червня 1941 року у Львові, спроба українських патріотичних сил відродити Українську державу та узаконити уряд Ярослава Стецька була жорстоко придушена. На початку липня гестапо арештувало С. Бандеру, Я. Стецька і ще 300 найактивніших учасників того відчайдушного акту та ув'язнило. 15 із них розстріляли. І щоби довести українцям, хто справжній господар на їхній землі, включили Галичину до складу Генерал-губернаторства.

Втім, усе чіткіше проглядався й інший бік проблеми: як наслідок перших репресій нової влади, серед окупованих українських мас наростали антинімецькі, а отже, пробільшовицькі настрої. Зрозуміло, що тогочасний провід Німеччини такого стану відверто не хотів. Цим можна пояснити вимушену толерацію завойовниками окремих питань самоорганізації українців. Утім, ішлося про питання суто допомогові та, частково, релігійні, освітні, культурницькі. Володимир Кубійович пояснює пом'якшення позиції німців щодо українського питання так: «Німцям ішлося про те, щоб мати по своїй стороні прихильність українського населення, на території якого мала відбуватися війна, і тому виявили готовність іти назустріч нашим бажанням» [7].

Замість запропонованого українцями Українського Національного Об'єднання (УНО) окупанти дали дозвіл на створення єдиної суспільно-громадської установи для українців у Генеральній губернії з нейтральною назвою Український Центральний Комітет (УЦК, діяв упродовж 1939–1945 рр.).

Мету й завдання цієї організації окупанти чітко означили за двома напрямками:

- організація та ведення суспільної опіки (йшлося про надання реальної допомоги передусім вразливим масам населення в часи війни: дітям, хворим, інвалідам, сиротам, студентам, військово-полоненим);

- співпраця із закордонними допомоговими організаціями за посередництвом Німецького Червоного хреста [13, с. 100].

Важко й нині пояснити, як і чому під крилом саме цієї організації поступово зароджувався і впевнено розбруньковувався заборонений плід – досі не пізнаний і не поцінований феномен «Українського видавництва» в Кракові-Львові. Адже несподівано успішна й активна кількарічна його діяльність відкрито суперечила первинним обмеженням німців.

Можемо виділити такі версії.

Можливо тому, що УЦК очолив авторитетний заразом і в українських, і в чужинських колах відомий учений-географ та водночас справжній патріот свого народу Володимир Кубійович (освічений, інтелігентний, толерантний, перфектний знавець кількох мов, зосібно й німецької). А може, завдяки давній і дивній здатності українців об'єднуватися та творити дива лише перед загрозою розстрілу... Хай там як, але маємо справу з видавництвом незнаним, неповторним, своєрідним. Історія його злетів і падінь, зрештою, незаперечного успіху за умов, які заведено називати в нашій західній діяспорі не інакше як «не до витримання», і захоплює, і вражає, і спонукає, і надихає. Суголосність видавничого нерва тоді й тепер відчують найбільше ті читачі цієї публікації, які взялися тягнути розхитаного й знесиленого сучасними недовченими комунікаторами при владі українського видавничого воза, застряглого між вузькою і широкою залізничними коліями двох хрестоматійних транспортних вузлів – Конотопа і Жмеринки.

Звісно, що історія ця ще не написана. Бо про таке – заховане, малодоступне, розсіпане окремими рядками чи абзацами в численних

анналах рідкісних архівних тек чи підшивок тогочасної періодики на чужині й безсоромно сфальшоване та до безміри огуджене й зневажає вдома – важко писати.

Спробуємо на основі віднайдених у час неодноразових зарубіжних наукових стажувань архівних матеріалів та публікацій у рідкісних натеper підшивках діаспорної періодики, передусім «Краківських Вістей», альманахів, календарів, збірників, мемуарів творців тих подій, а також самих видань легендарного «Українського видавництва», відтворити кілька вирваних сторінок зі ще не написаних розділів цієї історії.

Статут і програма

Статут Українського Центрального Комітету німецька влада розробляла без участі українців. Розробляла поспіхом, що породило низку непорозумінь, неточностей, а то й суперечностей. Наскрізною тезою цього документа є системний німецький контроль. Натомість ніде не йшлося про право засновувати видавництва чи видавати з маркою УЦК українські книги. Але були в цьому документі кілька лазівок, якими і скористалися метикуваті українці. Одна з них – отримання додаткового дозволу на творення українських освітніх товариств. Це слугувало початком переговорного процесу щодо з'яви вікна можливостей стосовно позитивного розв'язання й видавничого питання. Так незабаром і сталося.

Про очікуване заснування в Кракові «Українського видавництва» українці довідалися з першого випуску українськомовної газети «Краківські Вісти» від 7 січня 1940 року. У замітці «Українське видавництво» зазначалося: «Ніякого культурного будівництва не можна й уявити собі сьогодні без друкованого слова. Тимто й зрозуміло, що вже в перших днях по війні багато людей заходилося видавати книжки і часописи. Остаточного дня 19.XI представники всіх українських Національних Комітетів оснували Видавниче Товариство “Українська Книга”, якого провід обійняв Др. В. Кубійович.

Скоро після того Товариство приступило до зібрання коштів, щоб видати найпотрібніші українські книжки.

... У нотаріальній умові спілки застережено, що зиск не може бути в ніякому разі ділений між членів спілки, лише може йти на розбудову видавництва або на культурні цілі» [17].

Розуміючи вагу для національної історії цієї події, її «хрещений батько» Володимир Кубійович зберіг нотаріальний акт реєстрації статуту цього видавництва. Він його завбачливо переклав із німецького, нотаріально завіреного оригіналу та вмістив згодом у виданих в Америці своїх мемуарах [9].

Найперше перед аналізом цього документа варто зробити одне важливе застереження щодо допущених двох помилок у вище цитований замітці з «Краківських Вістей». виправити їх для історії спонукає збережений первинний документ.

Помилка перша. Німецька влада зареєструвала статут не «Видавничого Товариства «Українська Книга», а «Українського видавництва» у Кракові.

Помилка друга. Посаду директора видавництва обійняв не Кубійович, а Євген Пеленський (наступними директорами були проф. І. Зілинський та І. Коцур).

Основні відмітні характеристики статуту першої на території Генеральної губернії офіційно визнаної видавничої фірми подаємо у стислому викладі:

- назва фірми – «Ukrainischer Verlag» Gesellschaft mit begrenzter Haftung («Українське видавництво», Спілка з обмеженою відповідальністю);

- осідок Спілки – Краків;

- завдання (в порозумінні з урядом Генерал-Губернатора для зайнятих польських областей, Відділ Народної Освіти і Пропаганди): видавати книжки, часописи, брошури, образи, ноти, мапи й інші друковані речі українською мовою, а також видавати письма;

- основний капітал виносить 10000 зл.; кожний пай має 500 зл.; кількість паїв – 20;

- продаж або застава паїв дозволені лише за згодою управи Спілки;

- розподіл чистого прибутку поміж членів не дозволений; його можна зужити тільки для заснування резервного фонду і на культурі потреби;

- члени спілки вибирають одноголосно на управителя пана д-ра Євгена Юлія Пеленського;

- Спілка має Надзірну Раду, що складається з трьох осіб: д-ра Володимира Кубійовича, Івана Коцура й Осипа Бойдуника;

- Спілка засновується на необмежений час;
- всі інші питання вирішує торговельний закон [9, с. 521–524].

Наприкінці цього документа нотар Еміль Стампор завірив підписи всіх членів Спілки. Їх на момент затвердження статуту було вісім: д-р Володимир Кубійович, д-р Іван Зілинський, д-р Євген Юлій Пеленський, д-р Степан Шухевич, інж. Михайло Хронов'ят, Іван Коцур, інж. Осип Бойдуник, Юліян Геник-Березовський.

З паями (20-ма грошовими уділами по 500 зл. кожен) справа виглядала так: Кубійович – 13 паїв, Зілинський, Пеленський, Шухевич, Хронов'ят, Коцур, Бойдуник, Геник-Березовський – по одному).

Вище викладені витинки з цього документа потребують короткого коментаря за двома пунктами.

1. Маємо рідкісний випадок з історії діяспорного книговидання, коли видавництво українців було створене й діяло за чинними в тій чи іншій країні Заходу стандартами – як юридично оформлене підприємство з усіма правничими зобов'язаннями й відповідальністю. Таке видавництво суттєво різнилося від здавна поширеного в еміграції способу видання книжок для своїх потреб на рівні звичайного підрозділу громадської організації чи просто за ініціативою однієї особи. У такій формі, як «Українське видавництво» в Кракові, успішно й довго працювало не так і багато українських видавництв на чужині. З-поміж знакових можна виділити «Українську Видавничу Спілку» в Лондоні, видавництво «Тризуб» у Вінніпезі, видавництво Українського Народного Союзу в Нью-Джерсі, видавництво Олекси Вінтоняка «Дніпрова хвиля» у Мюнхені.

2. Головним засадничим пунктом цього статуту є заборона ділити прибуток між членами спілки. У документі чітко прописане призначення очікуваних прибутків: лише на друк та поширення нових книг. Якби прописати цей пункт, скажімо, до статутів низки сучасних українських видавництв, яким вдається через впливових покровителів ставати «своїми» в різноманітних грантових, здебільша міжнародних, програмах, статистика національного книгодруку була б різночотна – і за кількісними, і за якісними показниками.

Для українського видавництва у Кракові справою особливої ваги було поширення своєї діяльності на Галичину та Волинь. Така можливість з'явилася від літа 1941 року, коли ці українські території опинилися під німцями. До влади були подані письмові

обґрунтування щодо доцільності відкриття філії або редакції краківського видавництва у Львові. Петицію довго не розглядали, бо німці мали намір створити там власне українське видавництво на кшталт «Волині» в Рівному. Не випадково відразу після окупації Львова вони заснували у місті свою газету «Львівські Вісті».

Втім, наполегливість і делікатність Володимира Кубійовича мали результат. Львівське відділення працювало незалежно від краківського. Інколи й конкурувало з ним, інколи брало участь у спільних проєктах. Мало дві свої друкарні. Крім книг, готувало до друку журнал «Малі друзі». Проте видавати наукові книжки у Львові німці не дозволяли, тому праці співробітника редакції професора Крип'якевича готували до оприлюднення в Кракові.

* * *

Створивши за екстраординарних умов українське видавництво на чужині, група одержимців об'єднала довкола себе тодішню патріотичну й інтелектуальну національну еліту, щоби гуртом довести й відстояти право бездержавного народу на власну мову, культуру, друковане слово. Тоді вони ще не знали, які труднощі й перешкоди чекають їх попереду за умов воєнного стану: цензурні бар'єри, брак коштів, обмежені можливості друкарень, проблеми з доставкою книг і газет у закуть, нестача кваліфікованих сил...

Книжкові видання

Перед характеристикою обширу та механізму функціонування цієї специфічної українознавчої інституції варто навести кілька цифрових показників. За даними «Енциклопедії Українознавства», впродовж 1940–1945 років тут випущено 434 книжки загальним накладом понад 26 млн прим. та 1839 чисел газет (шість назв) загальним накладом близько 25 млн прим. [8, с. 3405].

За укладенням Ларисою Головатою бібліографічним довідником «Українське видавництво» у Кракові-Львові», кількість книжкових і аркушевих видань цього видавництва, включаючи й такі особні види як листівки, портрети, плакати, стінні календарі й запрошення, складає 604 одиниці [2].

На платній основі у видавництві працювали близько ста осіб, з них понад 20 – на редакторських посадах. Кількість серій, започаткованих від 1940 року, – 17. Сотні видань виходили поза серіями.

Як видно з вище наведених даних, маємо справу з видавництвом універсальним за видо-типологічними ознаками друкованої продукції та потужним за обсягом діяльності. З двох визначених від початку головних напрямів (книжкові і періодичні видання) випуск книг був визначальним. Цей масив видань характеризується такою специфікою: за основу редакційно-видавничої підготовки брали популярні серед загалу або вкрай потрібні для навчання (передусім у народних школах) книги, які вже раніше були опубліковані або потребували незначних доповнень та перероблень. Таких було у загальній кількості до 80 відсотків.

Для якої категорії читачів призначалися книги?

За даними 1941 року, було випущено: для дошкільників – 17 назв, дітей шкільного віку – 32 (серед них 12 підручників), юнацтва – 39, інтелігенції – 41, учителів (дидактичної літератури – 7). Загалом на шкільні підручники припало тоді 37% від усієї кількості друкованих аркушів [9, с. 267].

Літературне розмаїття за тематикою вміло поділили на низку серій, до яких читач швидко призвичаївся. Найбільшими за накладом були видання в започаткованих ще 1940 року серіях: «Бібліотека для дітей» «Моя книжечка», «Минуле в сучасне», «Народна бібліотека», «Літературна бібліотека», «Бібліотека історичних повістей», «Книжка для всіх», «Бібліотека українських сучасних письменників». З'являється й серія для господарників – «Сільськогосподарська бібліотека».

Що з художнім оформленням?

На початку воно було більш ніж скромне: на сірому цупкому папері лише шрифтове тиснення назви та прізвища автора. Згодом довкола видавництва гуртуються художники. Книжкова, газетна, а за ними й аркушева продукція оживлюється двома кольорами, збагачується різноманітним зображальним рядом. До цього долучилися митці, які згодом стали дуже відомими – Микола Бутович, Роберт Лісовський, Святослав Гординський, Осип Курилас, Олена Кульчицька та інші. На титульних сторінках з'являються видавнича марка та серійні графічні емблеми.

Кількість ілюстрованих видань зростала на очах в межах кожного року. Скажімо: у першому півріччі 1940 року вони складали 30% книг, у другому півріччі – 55, а в 1941-му – 90.

За всю історію «Українське видавництво» у Кракові-Львові мало три марки-логотипи. Одна із них, найчастіше вживана на титульних сторінках і сподах обкладинок, оформлена у стилі староукраїнських друків: розгорнута на щиті книга з двома великими літерами на правій і лівій шпальтах – УВ; під книгою – гусяче перо й ручка; щит обрамлює лавровий вінець; поверх вінця – смолоскип, що витісняє темряву; внизу напівдугою – стрічка з написом «Українське Видавництво»; під нею назва місця осідку – Краків.

Найвищі наклади мали підручники – від 10 до 25 тис. прим. Здебільша це – «Читанки», «Букварі» для учнів початкових класів. Перевідавали їх зазвичай зі старих підручників, які вживали в народних школах у Галичині до Другої світової війни. Традиційно для цих земель масовими були різні види календарів – альманахи, кишенькові, настінні, настільні.

Середній наклад однієї книги складав 4400 прим., що в порівнянні, скажімо, з нинішніми українськими реаліями є цілковито достойним показником.

У мемуарах Володимира Кубійовича знаходимо цікаві дані про становище української книжки на території Генеральної губернії в порівнянні з продукуванням книжок українською мовою на теренах довоєнної Польщі. Так, у 1937 році в Польщі з її шестимільйонним українським населенням вийшли друком 448 українських книг накладом 1.362.200 прим. У 1940-му у Генеральній губернії (з її населенням українців 550.000 – 132 книги накладом 735.500 прим.

Робимо висновок, що в Польщі (1937 рік) одна українська книга припадала на 4,4 українця, тоді як у Генеральній губернії (1940 рік) – на 0,7 українця» [9, с. 265].

Періодичні видання

«Українське видавництво» у Кракові і Львові було засновником і видавцем шести газет і журналів. Це – «Краківські Вісті» (окремо – щоденник і тижневик), тижневик «Холмська Земля», місячники «Малі Друзі», «Дорога», «Ілюстровані Вісті». 1940 року звернулися до влади за дозволом на заснування ще одного місячника під назвою «Нова Доба». Тематично журнал мав поєднувати три жанрово-тематичні напрями – публіцистику, науку та мистецтво. Прогнозовано – дозволу не отримали.

Найвпливовішою і найтиражнішою з-поміж них була *газета «Краківські Вісти»*. Назву цю теж нав'язали німці, відкинувши пропозиції українців до іншої, яка мала стосунок до ідентифікації українців. Перше число побачило світ 7 січня 1940 р. Первинно виходила двічі на тиждень, з 1 травня – тричі на тиждень, а від 1 листопада 1940 – щоденно. Варто наголосити, що на чужині статус щоденника доти мала лише одна газета українців – американська «Свобода», заснована 1893 року.

Краківський період буття цієї газети закінчився восени 1944 року. Часопис із такою самою назвою відновився у Відні 10 жовтня того ж року (виходив там до 4 квітня 1945 року). Незмінним редактором був Михайло Хом'як, а його заступником – Богдан Лепкий. За весь час у світ вийшли 1400 чисел накладом від 3040 до 10350 примірників. Редакція «Краківських Вістей» була znana в журналістських колах Заходу не лише своїм щоденним виходом у світ, а й як така, що мала розвинену кореспондентську мережу. У межах Генеральної губернії корпункти газети були в Холмі, Сяноці, Перемишлі, Ярославі. За межами – в Берліні, Римі, Празі.

Паралельно зі щоденною видавництво випускало й газету *«Краківські Вісти – тиждень»*, появу в світ якої спонукали потреби селян. На той час щоденну газету в селах ніхто не передплатував. І на те були вагомі причини: з одного боку, пошту в села щодня не доставляли, з іншого – селянин у тих краях віддавна був привчений читати здебільша в святі неділі, зазвичай після церковних служб. З цієї причини і з'явився тиждень. Це був не звичайний дубляж щоденних «Краківських Вістей», не дайджест вибраних публікацій зі щоденника. Багато матеріалів тижневика були оригінальними, спеціально підготовленими газетярками для сільських мешканців. За даними 1941 року, «Краківські Вісти» виходили накладом 10 350 примірників, а «Краківські вісти – тиждень» – 7120 примірників. Утім, в окремі роки наклад тижневика майже втричі перевищував наклад щоденника і сягав 27 000 примірників. Загалом вийшло 200 чисел за редагуванням Я. Заремби. Обидві редакції розміщувалися в Кракові в просторому приміщенні на вул. Ожешкової.

Найбільш повну й об'єктивну оцінку місця «Краківських Вістей» в історії української журналістики на чужині дав один із ініціаторів заснування часопису Володимир Кубійович:

Українська преса у Генеральній Губернії лише в деякій мірі віддзеркалювала дійсне українське життя, але, мабуть, вона містила максимум цього, про що при німецькому режимі можна було писати. Все-таки «Краківські Вісті» не були німецькою газетою українською мовою, але українською газетою, редагованою в німецькій дійсності. На доказ вистане порівняти «Краківські Вісті» з українською підрадянською пресою або газетами, видаваними німцями українською чи польською мовами. Для українського дослідника історії Західної України з років Другої світової війни є і будуть ті нечисленні річники «Краківських Вістей», які ще збереглися, важливим джерелом [9, с. 272–285].

Ще одне пресове видання, до якого причетне це видавництво, – *тижневик «Холмська Земля»*. Виходив у світ упродовж 1943–1944 років накладом від двох до чотирьох тисяч примірників за редакцією С. Барана. Повна підшивка цього видання не збережена. Але маємо рідкісну нагоду оглянути спарене перше й друге число, що вийшло в січні 1943 року. У зверненні до читача від видавництва і редакції так пояснюється необхідність започаткування часопису: «Інтереси Холмщини й Підляшшя, що досі не мали власного пресового органу, присвяченого головно їхнім справам, та бажання наших тамошніх громадян спонукали нас, що самі здавна доцінювали вповні вагу цієї справи, до видавання часопису-тижневика, який от це появляється під назвою «Холмська Земля» Від видавництва і редакції. Холмська Земля [1].

Дещо незвичною виглядає організація випуску цієї газети. Адміністрація часопису і редакція шпальт, присвячених загальному змісту, містилася в Кракові. У Холмі за адресою: вул. Коперника, 17 (своєрідний корпункт) працювала та частина редакції, яка готувала до друку шпальти з проблематики Холмщини і Підляшшя. Саме на цю адресу мали пересилати статті, замітки і запити від читачів стосовно місцевого життя. Редактором представництва краківської редакції в Холмі був д-р Степан Баран.

Підшивка цієї газети є особливо цінною з огляду на той факт, що після передання Холмським собором 19 травня 1940 року Пресвятої Богородиці його давнім власникам – українцям Холм стає резиденцією Холмсько-Підляської єпархії, а її провідником – архієпископ (згодом – митрополит) Іларіон (Огієнко). На шпальтах

цієї газети постійною стає хроніка діяльності єпархії та тексти самого архієпископа Іларіона.

Так, у числі 1–2 на цілу шпальту вміщене звернення архієпископа до вірних єпархії з нагоди Різдва Христового [6]. А в числі від 7 листопада 1943 року їх вміщено аж два. Це – поема Огієнка-Іларіона «Пречиста вернулася знов до Холма», написана з нагоди повернення до катедрального собору чудотворної ікони Холмської Божої Матері після 28-літньої еміграції і московського полону, і текст Звернення до мирян архієпископа з цієї нагоди [5]. Тему поглиблює підготовлений редакцією огляд культурно-церковного життя на Холмщині і Підляшші під заголовком «У триріччя інтронізації Архієп. Іларіона в Холмі» [12].

Місячник «Малі Друзі», адресатом якого була дитяча аудиторія, перейшов у спадок від львівського видавництва «Українська дітвора». Журнал був заснований 1937 року, а припинив існування напередодні приходу до Львова радянських «визволителів». Удруге ожив 1940 року, коли його відродило «Українське видавництво». Популярне серед галицької дітвори видання помітно зростало в кількості передплатників – від 7500 у 1940 до 9450 у 1941 році. Другий прихід більшовицької влади до Львова 1944 року спонукав редакцію перебратися далі на захід. Журнал із назвою «Малі Друзі» ненадовго відновили українці-втікачі в Авсбургу 1948 року. Редактори – Борис Гошовський, Роман Завадович.

Місячник «Дорога» також набутий і відновлений «Українським видавництвом» у Львові 1940 року. Від свого заснованого 1937 року попередника почав відрізнятися ідейним спрямуванням: із винятково націоналістичного, зі зрозумілих причин, перемкнув увагу молодого читача на краєзнавчу, природознавчу, спортивну тематику. Редакція всіляко підтримувала й промоціювала пластовий рух. Видавали при журналі бібліотеку «Дороги». Наклад місячника – між чотирма і шістьма тисячами передплатників. Редактори – Зенон Коссак, Борис Гошовський.

Місячник «Ілюстровані Вісті» мав статус літературно-мистецького журналу. Виходив з квітня 1940 року за редакцією Левка Лепкого, згодом – Василя Кархута та мистця Святослава Гординського. Наклад у 1941 році складав 8750, у 1941-му знизився до 4650 примірників.

Показово, що жодне з цих періодичних видань, на жаль, не стало досі предметом дисертації чи бодай ґрунтовної статті в сучасному українському журналістикознавстві, де в останні роки переважають білізнаукові сентенції про абстрактні комунікації та комунікаційні технології, які до справжнього журналізму не мають жодного стосунку.

Цензурні вимоги окупаційної влади

На час остаточного полагодження питань з організацією Українського видавництва у Кракові сталася у Варшаві подія, яка набула широкого резонансу серед українського населення Польщі. За вказівкою німецької влади у тамтешній друкарні, яка працювала офіційно, було розсипане вже готове до друку вересневе число журналу «Рідна Мова». Цей популярний у Польщі та підпольських Галичині й Волині щомісячник почав виходити у Варшаві з 1933 року під орудою тодішнього професора Варшавського університету Івана Огієнка з маркою заснованого ним видавництва «Наша культура» [14]. Мало того, що черговий випуск, який мав чимало передплатників, був знищений без пояснень, «Рідну Мову» взагалі було заборонено видавати надалі.

Це – один із численних прикладів непередбачуваності, нелогічності дій німецької цензури в ланцюгу встановлених окупаційною владою правил життя національних меншин на підконтрольних їй територіях. Йшлося про те, що створені раніше національні освітні, культурні установи і товариства, а також окремі особи втрачали право на видавничу діяльність. На це мав бути окремий дозвіл із правилами лише німецької сторони.

Із драконівським змістом цензурних вимог незабаром зіткнулися й українські видавці у Кракові. Кожен рукопис книжки, запланованої до друку, потрібно попередньо було подавати до відповідного цензурного відділу для отримання дозволу. Всі публікації в пресі, вже заверстані в поточних числах, мали отримати дозвіл цензора відділу преси (на той час ним керував д-р Е. Гансер).

Дотримуватися всіх правил і авторам, і редакторам було надзвичайно важко.

Варто навести для наочності деякі витинки з тих правил.

Щодо міжнародного життя:

– не драгувати СРСР (з огляду на пакт Молотова-Ріббентропа ця вимога беззастережно діяла до 1941 року);

– не можна писати негативне про становище українців у СРСР, на Закарпатті;

– можна писати позитивне про життя українців у Канаді та Америці;

– обережно – про минуле українського народу, зокрема про козацьку добу, національно-визвольні змагання українців у 1917–1921 роках добу державности (будь-які патріотичні мотиви викреслювали).

Щодо внутрішнього життя в губернії та стан українців у ній:

– табу на важкі побутові умови переселенців, спричинені війною;

– не можна про політичні течії серед українців;

– заборона згадувати про ОУН, гостру боротьбу всередині цієї організації між двома її групами – «бандерівцями» і «мельниківцями»;

– не все, подане в німецьких офіційних газетах, можна було передруковувати в українських, що виходили в Генеральній губернії.

Що вимагали вміщувати обов'язково?

– повідомлення офіційних німецьких агентств про «перемоги на фронтах»;

– коментарі до подій у пронімецькому дусі.

Окремі правила стосувалися видання шкільних підручників. Зміст кожного (в рукописі) мала попередньо перевірити німецька шкільна влада. Особливу прискіпливість проявляли цензори до українських «Читанок». У них не дозволяли вміщувати будь-які тексти із загальної історії України, зате можна було давати оповідання на крайові сюжети – про Галичину, Волинь, Холмщину, Надсяння.

Часто-густо були випадки, коли текст проходив цензурне сито, але страждали заголовки, особливо ті, де вживали слово «український». Так, німці заборонили видавати календар на 1942 рік із назвою «За Україну» (львівська редакція видавництва). Його все ж вдалося врятувати, але вже зі зміненою, нейтральною, назвою – «За народ». На обкладинці в остаточному варіанті заборонено було також вміщувати на щиті ангела-охоронця знак тризуба. Календар із такою назвою виходив у світ і на 1943, і на 1944 роки – зі щитом, але без тризуба.

Про покарання

Найменшим злом були конфіскати накладів. Найбільшим – звільнення редакторів із роботи і погрози арештами за непослух щодо директивних вказівок.

Стосовно конфіскацій був повний безлад, бо ніхто наперед не міг знати справжньої причини. Наклад видання міг бути знищений не лише за чітко написане, а за те, про що можна було здогадатися або в чому відчутти натяк. Були випадки, коли цензор пропустив текст до друку, але вже в готовому накладі щось підозріле в змісті виявляла поліція. Остання мала право на свої конфіскації. Ускладнювали редакційно-видавничий процес тривалі затримки з розглядом поданих рукописів у цензурному відомстві. Через нестачу штатних цензорів час розгляду затягувався. Втім, і серед німецьких бюрократів траплялися такі, які були не проти взяти в українців хабаря, щоби прискорити справу. Про це згадує в своїх мемуарах Володимир Кубійович.

Наведемо кілька прикладів втрати роботи та інші погрози через порушення вимог цензури. З посади головного редактора «Краківських Вістей» Бориса Левицького було усунуто за те, що він передрукував із німецької газети інформацію про радянсько-фінську війну. Редактор тижневика «Краківські Вісти» Василь Качмар знятий із роботи за те, що передрукував зі щоденника «Краківські Вісти» некролог про смерть батька Євгена Коновальця Михайла. Редактор «Краківських Вістей» Василь Мудрий знятий із роботи за передову статтю, в якій згадано про вороже ставлення до українців західних сусідів України. Дивом уцілів головний редактор цієї газети Михайло Хом'як. Та й він мав кілька погроз про зняття з роботи і відсилку на «перевишкіл».

І то були не просто погрози. Не в Кракові, але в Києві їх виконували. Так, у відповідь на спробу заснувати в столиці України незалежні видання «Українське Слово» і «Літаври» ініціатори Олена Теліга та Іван Ірлявський, які наївно повірили в обіцянки німців про незалежну Українську державу, були відразу посаджені в засідки гестапо і там страчені.

Зарплата і гонорар

Для започаткування амбітних планів зі сталого продукування й поширення друкованої продукції мовою бездержавної нації, до якої хронічно ревниво й здебільше зневажливо ставилися чи не всі сусіди, потрібно було мати неабиякої товщини фінансову подушку. Спробувати наповнити її, не маючи й гроша за пазухою, працюючи під пильним оком окупантів, могли відважитися або

відчайдухи, або невинуваті мрійники й одержимці. Таким виявилися Кубійович та жменька його однодумців.

Як, де і в кого шукали кошти для первинного статутного капіталу? Лише три з низки показових прикладів.

1. Шукали небайдужих до української справи жертводавців. Щедрий ужинок принесли кілька поїздок у заселені українцями анклавів, де до війни активно діяли національні кредитові кооперації. Так, колишній активіст такої кредитівки Микола Денисюк привіз із двотижневих мандрів до Дуклі, Сянока і Команчі близько 12 тисяч зл.

2. Дещо позичали. Найбільшу позичку – на віру – дав Кубійовичу знайомий добрий поляк магістр Юліян Генік-Березовський – 10 тис зл. Пізніше ту суму повернули, але поляк втратив немало через інфляцію.

3. Ризикували з банківськими позиками. Так, навесні 1941 року постала загроза банкрутства видавництва через критичний борг у сто тисяч зл. Врятував кредит, який брали, за всієї дивності ситуації, в «Українбанку». Це був український кооперативний банк з обмеженою відповідальністю, що міцно став на ноги у 30-х роках. З початком війни вистояв і мав свої філії також на території Генеральної губернії. Полагоджував усі банківські оборудки, приймав вклади до запитання, виконував грошові перекази (звичайні й телеграфічні) до всіх міст Генеральної губернії. У «Календарі-Альманасі» Українського видавництва на 1944 рік знаходимо низку інформацій рекламного характеру про діяльність цього банку [16].

Здебільше виправдовувала практика засилання гінців видавництва у віддалені села для організації на місцях передоплати на книги, календарі й газети, які ще тільки готували до друку. Втім, дискредитували добру справу недобросовісні кольпортери. Деякі з них, зібравши кошти, до видавництва не поверталися. Зводили на ніщо зусилля видавництва бути перед клієнтами надійними й обов'язковими часті випадки, коли вислані і вже оплачені книги та газети до адресатів не надходили. Були проблеми не лише з транспортом, а й із саботажем польського поштового персоналу.

Незважаючи на фінансові гойдалки, впродовж усього періоду діяльності вдавалося триматися на плаву та забезпечувати співробітникам видавництва належну зарплату. З продажу книжок (прибутковими також були календарі, але збитковою – вся преса) на заробітну плату спрямовували 15%, що на той час було високим показником.

Не схожою на інші була позиція керівництва цього видавництва стосовно гонорарної статті витрат. В усі часи вона була пріоритетною щодо інтересів авторів, адже дотримувалися принципу, що в цьому лихолітті потрібно будь-що «зберігати українські інтелектуальні сили». Маємо дані про співвідношення статей витрат на зарплату штатним співробітникам і авторського гонорару: 80 і 60 тисяч зл.

Ось свідчення самого ініціатора любити автора видавництва, кажучи словами Євгена Чикаленка «до глибини своєї кишені»:

... «Витрати на гонорари були великі... Але Українське Видавництво було громадською установою, і воно мало обов'язок матеріально допомагати продуцентам духових вартостей у той важкий воєнний час. І тому ми платили гонорари за рукописи, які не вийшли друком (ми, навіть, не мали наміру їх друкувати), за рецензії, за участь у редакційних колегіях тощо. Але мені здавалося, що це добрий вклад капіталу. У другій фазі діяльності Українського Видавництва, коли воно поширилося на Галичину й мало більші фінансові можливості, воно несло ще більшу матеріальну допомогу діячам української культури [9, с. 281–282].

Осібна шевченкіана

Шевченко і шевченкіана – особливий тип друкарства краківського видавництва, який заслуговує спеціального розгляду. Добре було б, якби знайшовся дослідник, який узявся б вивчати саме видавничий та редакторський аспекти таких видань. Тут творчій ініціативі українських краків'ян можна позаздрити.

Як щодо, скажімо, ідеї видати «Кобзар»... латинською абеткою?

Тобто не в перекладі англійською чи німецькою, а в оригінальному, українському звучанні. Втім, не кирилицею, а саме латинською. Найперше з'явиться, певне, в кожного не посвяченого в історію тої людности, для кого працювало нове видавництво, думка про абсурдність такої ідеї: навіщо, для кого?

Та в цьому якраз і сість задуму. Бо Ідея виникла з нагальної потреби. За умов кількасотлітнього бездержавлення української нації розкидані світами українці нерідко об'єктивно тратили кореневу прив'язаність до краю своїх пращурів, забували самі й не мали змоги навчати своїх дітей граматики рідної мови. Говорити ще якось могли, а от писати й читати – не складалося. У час журналістської

праці на Буковині автор цих рядків часто зустрічав старших співбесідників на периферії, які, за прикладом своїх бабусь і батьків, вели особисті записи, переписували співаники, рецепти чи поради мудрих українською мовою, але латинськими літерами. Значна кількість українців, які говорили рідною мовою, але не знали її в письмі, мешкала якраз на території Генеральної губернії.

Шевченків «Кобзар» латинською абеткою з логотипом «Українського видавництва» в Кракові, вийшов у світ у квітні 1940 року накладом 6000 примірників. Його швидко розкупили. Фактично, це був специфічний дубляж «правильного» «Кобзаря», якого майже одночасно видали накладом 21 000 примірників.

І це не всі оригінальності з «Кобзарем» у ювілейний для нього 1940-й рік – століття виходу першого видання. Надати цій події особисте звучання, привернути до неї увагу загалу наші земляки в Кракові вирішили перевиданням... женецького «Кобзаря». Поява його у світ 1878 р. у женецькій друкарні Михайла Драгоманова у мініатюрному вигляді стала вершиною винахідливості українських видавців. Книга не випадково мала мініатюрний формат (55 × 85 міліметрів), бо саме такого розміру до Росії часто пересилали популярні цигарки у великих коробках. У такий спосіб і обійшли всі цензурні перепони Емського указу, за яким заборонялося ввозити на територію російської імперії українські книги, видані за кордоном. Цей легендарний «Кобзар» в такому оригінальному вигляді і дійшов до свого вдячного читача в Україну.

Легендарні творці

Людиною-легендою називали у видавництві Василя Сімовича – знаного на близькі й далекі анклави розселення українців філолога, професора, активного автора, провідного редактора, промотора «на люди» багатьох книг.

Це був не просто висококласний редактор, який ще в 20-х роках достеменно освоїв цей непростий фах в «Українській Накладні» Якова Оренштайна (Коломия-Берлін). Це був своєрідний узагальнений портрет «Українського видавництва» у Кракові – з вишуканим галицьким шармом, із вагомим набором інтелігентних чеснот.

Чи й була якась мовознавча новинка цього видавництва, на яку б Сімович не відгукувався прихильними й читабельними для загалу рецензіями чи відгуками в тогочасній українській пресі, зосібно

в «Наших Днях» та «Краківських Вістях». До низки видань охоче писав свої доладні передмови, ще низку – особисто редагував. Помітною була праця цієї особистості й на громадському полі. Тривалий час він опікувався науковим фондом при Українському Центральному Комітеті, завданням якого був пошук стипендій для талановитих студентів-українців для навчання в європейських університетах.

Та найбільше шанували в «Українському видавництві» свого знакового співробітника як автора низки власних видань, що були популярними серед читачів і надруковані значними накладом. Зокрема, це життєписи двох національних світочів – Тараса Шевченка та Івана Франка.

Цікавий факт: упорядником, редактором і автором пояснень до першого видання новопосталого видавництва, що відкривало нову популярну серію «Літературна бібліотека», був саме Василь Сімович. І це символічне видання – вибрані поезії з Шевченкового «Кобзаря» – побачило світ у лютому 1940 року, було приурочене століттю від часу першого випуску.

Тут варто згадати хвилюючу історію про останнє дітище невомного захисника і промотора української мови в час «під німцями». Йдеться про зладжений Сімовичем «Букварик». Сигнальний його примірник автор чекав з особливим трепетом, адже був натоді вже тяжко хворим.

З нагоди виходу в світ чергової новинки свого активного автора й співробітника адміністрація видавництва вирішила влаштувати в офісі скромне громадське прийняття, по-сучасному – наперед оголошену публічну презентацію. Це збіглося в часі з отриманням дозволу від Митрополита Андрея Шептицького на урочисте богослужіння з нагоди річниці Тараса Шевченка в греко-католицькому храмі Преображення у Львові священниками УАПЦ. Очі вишуватця світилися радістю й надією.

То було 10 березня 1943 року. А через три дні чи не весь львівський відділ краківського видавництва прийшов до помешкання професора. З букетами квітів, які були перев'язані жалобними стрічками... Прощалися назавжди.

Картина того похорону вражала: вічно негасимий Сімович лежав у труні таким же усміхненим і осяяним, яким був щойно днями на прийнятті з нагоди презентації своєї нової книги. У складених

побожно руках, разом із хрестом, він, уже неживий, наміцно тримав... Шевченків «Кобзар». Як символ незнищенности українського духу, як дороговказ наступникам за будь-яких обставин творити й захищати уречевлене в книзі Шевченкове слово...

Ще один символ був у тому незвичному чині проводів справжнього ратая на українознавчому полі. Всі, хто був на прощанні, знали, що перше повне «народне видання «Кобзаря», без будь-якого цензурного втручання, було здійснене в Коломиї 1921 року – за редакцією саме Василя Сімовича. Через трохи більше як двадцять літ примірник останнього видання цієї книги він забрав у безсмертя...

* * *

Весна 1945-го була останньою в тому історичному проєкті життя багатьох творців і оберегів української книги з цим видавництвом – авторів, редакторів, художників, кольпортерів. Багато з них перейшло згодом через табори Ді-Пі в Німеччині, багато опинилося за океаном. Та незалежно від того, як складалася в ті лихоліття доля, кожному з них до кінця їхнього земного життя провідником надії й сили завжди був смолоскип, який витісняв темряву із вершка емблеми «Українського видавництва» в Кракові-Львові.

Висновки. 1. Малознане в Україні «Українське видавництво» у Кракові і Львові посідає осібне місце в історії національної видавничої справи. Воно має низку осібностей за видо-типологічними ознаками: правовим статусом, умовами існування, зносинами з владними чинниками, структурними особливостями, управлінськими правилами, формою власності, формуванням тематики редакційного портфеля, а також тиражною, кольпортажною та гонорарною політикою.

2. Видавництво було чужим для своїх, незручним, а то й небажаним для чужих. Але в обох випадках й за всіх обставин трималося високо піднятої святої цілі: бути відданим генетичним витокам свого народу, гідним місії та чину українського друкованого слова на чужині як берега нації.

3. Через «Українське видавництво» у Кракові-Львові перейшли десятки й сотні тих, кого можна з повним правом вважати «золотим фондом» української культури, письменства, журналістики,

видавничої справи і редагування. Пройшли не принагідно, не формально, не поспіхом, а чесно, самовіддано і часто – самозречено. Вони вкладали частинку свого Богом даного талану в кожную сторінку тих сотень непроминальних друків. Хто – як автор, хто – як упорядник, перекладач, редактор, коректор, художник, складальник, кольпортер.

4. Вартість краківсько-львівських друків, створюваних за неймовірно складних умов цензури, вже визначив час: нині вони і за змістом, і за силою впливу на читача – на вагу золота.

3. Варто виділити перші лави тих, хто найбільше приклався до творення золотої полиці тих наших книг на чужині, що впродовж багатьох літ тримали й нині тримають українське небо над головами мільйонів українців, розсіяних в різні часи по близьких і далеких світах.

Видавці: Євген Юлій Пеленський, Микола Денисюк, Іван Тиктор, Ігор Федів, Данило Чайковський.

Редактори: Євген Пеленський, Святослав Гординський, Богдан Гошовський, Роман Купчинський, Василь Сімович, Дмитро Штикало, Кость Гупало, Михайло Хом'як, Василь Качмар, Борис Левицький, Юліян Барнович.

Журналісти: Євген Онацький, Іван Дурбак, Василь Глібовицький, Богдан Гошовський, Василь Мудрий, Анатоль Курдидик.

Науковці: Василь Сімович, Іван Зілінський, Іван Раковський, Іван Крип'якевич, Аркадій Животко, Юрій Полянський, Микола Кульчицький.

Громадсько-політичні діячі-державники: Іван Кедрин, Богдан Кентржинський, Віктор Андрієвський, Яків Гальчевський, Микола Шлемкевич, Степан Шухевич, Юліян Тарнович.

Літератори: Богдан Лепкий, Наталена Королева, Олена Кисілевська, Євген Маланюк, Харитя Кононенко, Володимир Бірчак, Ірина Винницька, Олекса Влизько, Олекса Гай-Головко.

Митці: Святослав Гординський, Едвард Козак.

1. Від Видавництва і Редакції. *Холмська Земля* : тижневик. 1943. Чис. 1–2. С. 2.

2. Головата Л. «Українське видавництво» у Кракові-Львові, 1939–1945 : бібліогр. довідник. Київ : Критика, 2010. Т. 1 : Книжки й аркушеві видання. 328 с.

3. Генеральна Губернія. *Енциклопедія Українознавства* : у 10 т. Мюнхен ; Сарсель, 1955. Т. 1. С. 360.
4. Животко А. Історія української преси / упоряд., авт. передм. і приміт. М. Тимошик. Київ : Наша культура і наука, 1999. 368 с.
5. Іларіон. Пречиста вернулася знов до Холма. *Холмська Земля* : тижневик. 1943. 7 листоп. (чис. 45). С. 3–4.
6. Іларіон. Христос рождається. *Холмська Земля* : тижневик. 1943. 14 листоп. (чис. 46). С. 2.
7. Кубійович В. Мені 85. Мюнхен : Молоде життя, 1985. С. 96.
8. Кубійович В. Українське Видавництво. *Енциклопедія Українознавства* : у 10 т. Париж ; Нью-Йорк, 1980. Т. 9. С. 3405–3407.
9. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету = The Ukrainians in the Generalgouvernement 1939–1941. Чікаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1975. 664 с.
10. Кулеша Н. Українська преса у Німеччині 1919–1945: формування та функціонування. Львів, 2009. 330 с.
11. Леник В. Українці на чужині. Львів : Червона калина, 1994. 334 с.
12. О. М. У триріччя інтронізації Архiep. Іларіона в Холмі. *Холмська Земля* : тижневик. 1943. 7 листоп. (чис. 45). С. 3.
13. Структура Українського Центрального комітету. *Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії. 1939–1941*. Чікаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1975. С. 97–131.
14. Тимошик М. «Лишусь навіки з чужиною...»: Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. Київ : Наша культура і наука ; Вінніпег : Український православний Собор Св. Покрови, 2000. С. 372–390.
15. Тимошик М. Українська книга і світ. Київ ; Вашингтон, 2018. 516 с.
16. Українбанк. *Календар-Альманах Українського видавництва в Кракові на 1944 рік*. Краків, 1943. С. 160–210.
17. Українське видавництво. *Краківські вісти*. 1940. 7 січ. (чис. 1). С. 6.

References

1. Vid Vydavnytstva i Redaktsii [From the Publisher and Editorial Board] (1943). *Kholm'ska Zemlia* : tyzhnevyyk, 1–2, p. 2. [in Ukr.].
2. Holovata, L. (2010). “Ukrainske vydavnytstvo” u Krakovi-Lvovi, 1939–1945 [Ukrainian Publishing House in Krakow-Lviv, 1939–1945] : bibliohr. dovidnyk. Kyiv : Krytyka, 1 : Knyzhky y arkushevi vydannia, 328 p. [in Ukr.].
3. Heneralna Huberniia [General Government] (1955). *Entsyklopediia Ukrainoznavstva* : u 10 t. Miunkhen ; Sarsel, 1, p. 360. [in Ukr.].
4. Zhyvotko, A. (1999), Tymoshyk, M. (comp.). Istoriiia ukrainskoi presy [History of the Ukrainian press]. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 368 p. [in Ukr.].

5. Ilarion. (1943, 45, November 7). Prechysta vernulasia znov do Kholma [The Blessed Virgin returned to the Kholm]. *Kholmska Zemlia* : tyzhnevyyk, pp. 3–4. [in Ukr.].
6. Ilarion. (1943, 46, November 14). Khrystos rozhdaietsia [Christ is born]. *Kholmska Zemlia* : tyzhnevyyk, p. 2. [in Ukr.].
7. Kubiiiovych, V. (1985). Meni 85 [I am 85]. Miunkhen : Molode zhyttia, p. 96. [in Ukr.].
8. Kubiiiovych, V. (1980). Ukrainske Vydavnytstvo [Ukrainian publishing house]. *Entsyklopediia Ukrainoznavstva* : u 10 t. Paryzh ; Niu-York, 9, pp. 3405–3407. [in Ukr.].
9. Kubiiiovych, V. (1975). Ukraintsi v Heneralnii Hubernii. 1939–1941. Istoriiia Ukrainskoho Tsentralnoho Komitetu = The Ukrainians in the General-gouvernement 1939–1941 [Ukrainians in the General Government. 1939–1941. History of the Ukrainian Central Committee]. Chikago : Vyd-vo Mykoly Denysiuka, 664 p. [in Ukr.].
10. Kulesha, N. (2009). Ukrainska presa u Nimechchyni 1919–1945: formuvannia ta funktsionuvannia [The Ukrainian press in Germany, 1919–1945: formation and functioning]. Lviv, 330 p. [in Ukr.].
11. Lenyk, V. (1994). Ukraintsi na chuzhyni [Ukrainians abroad]. Lviv : Chervona kalyna, 334 p. [in Ukr.].
12. O. M. (1943, 45, November 7). U tryrichchia intronizatsii Arkhyiep. Ilariona v Kholmi [On the third anniversary of Archbishop Hilarion's enthronement in Kholm]. *Kholmska Zemlia* : tyzhnevyyk, p. 3. [in Ukr.].
13. Struktura Ukrainskoho Tsentralnoho komitetu [Structure of the Ukrainian Central Committee] (1975). *Kubiiiovych V. Ukraintsi v Heneralnii Hubernii. 1939–1941. Istoriiia Ukrainskoho Tsentralnoho Komitetu = The Ukrainians in the Generalgouvernement 1939–1941*. Chikago : Vyd-vo Mykoly Denysiuka, pp. 97–131. [in Ukr.].
14. Tymoshyk, M. (2000). “Lyshus naviky z chuzhynoiu...”: Mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko) i ukrainske vidrodzhennia [I will remain forever with the foreign land...: Metropolitan Hilarion (Ivan Ohienko) and the Ukrainian Renaissance]. Kyiv ; Vinnipeh, pp. 372–390. [in Ukr.].
15. Tymoshyk, M. (2018). Ukrainska knyha i svit [Ukrainian book and the world]. Kyiv ; Vashynhton, 516 p. [in Ukr.].
16. Ukrainbank [Ukrainbank] (1943). *Kalendar-Almanakh Ukrainskoho vydavnytstva v Krakovi na 1944 rik*. Krakiv, pp. 160–210. [in Ukr.].
17. Ukrainske vydavnytstvo [Ukrainian publishing house] (1940, 1, January 7). *Krakovski visty*, p. 6. [in Ukr.].

Mykola Tymoshyk, Doctor of Philological Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts

“Ukrainian publishing house” in Krakow-Lviv (1939–1944): Status, Organization, Censorship, Themes

For the first time, the subject of this special study was a powerful publishing center in terms of the volume of published literature, which operated in the German-occupied Polish territories during World War II – the Ukrainian publishing house in Krakow-Lviv.

The purpose of this article is to study the prerequisites for the establishment, circumstances of activity and thematic repertoire of the publishing house as an enterprise for the production of book and newspaper products for representatives of a stateless nation under the specific conditions of a foreign country: legal status, conditions of existence, relations with authorities, structural features, management rules.

This publishing house has a number of peculiarities in other species-typological features: form of ownership, formation of the subject matter of the editorial portfolio, as well as circulation, distribution and fee policy.

It was alien to its own people, inconvenient, and even undesirable to strangers. But in both cases and under all circumstances, it remained steadfast in its lofty, holy goal: to be devoted to the genetic origins of its people, worthy of the mission and rank of the Ukrainian printed word abroad as a talisman of the nation.

The novelty of the work lies in the fact that the analysis is based on documents and materials published abroad, mainly in the USA, which were banned until recently. For the first time, texts from rare newspaper and almanac binders, which are not in Ukrainian book collections and which the author used during his scientific internship in Poland, have been introduced into scientific circulation.

This includes the weekly “Chelmska Zemlia”, texts by the then Archbishop of Chelm and Podlasie Hilarion (Ohienko), and others.

The article makes important clarifications regarding the mistakes made in the newspaper “Krakowski Visty” regarding the official name of the publishing house and the identity of its director.

For the first time, based on factual data, the features of the censorship policy of the occupation authorities regarding the content of Ukrainian-language publications, the salaries of full-time employees, and the features of the publishing house’s fee policy are examined in detail.

Keywords: *Ukrainian publishing house in Krakow-Lviv, book publications, press publications, editors’ salaries, fee policy, thematic repertoire, Volodymyr Kubiivych.*